

Peder Terpagers og Peder Syvs *Boglader* og den bibliografiske diskurs i lærdomskulturen o. 1700

Af Jens Bjerring-Hansen

The scope of this paper is to illuminate a bibliographical discourse in the learned community in late 17th century Denmark in which the knowledge of books and learning were intimately tied. Books (indexes, inventories, lists, notes etc.) on books were produced in large scale. A particular focus is given on the first two national bibliographies in the vernacular, Peder Terpager's and Peder Syv's unpublished *Boglader* (*bookstore* a literal translation of the greco-latin *bibliotheca*, i.e. 'bibliography'). Although much in line with the European bibliographical tradition, Terpager's attempt was clearly distressed by the choice of bibliographical system and thereby the functions and potential readership of the bibliography. By including notions of philology, literary criticism, and consumer guidance to his lists of books, Syv's manuscript displays a more complex example of the genre. The early bibliographies were meant not only as patriotic statements within the context of the early absolutist state, but also, as the argument goes, as expressions of a humanistic rooted culture of collecting and as well as pragmatic means of orientation on an ever more expanding and differentiated cultural marketplace.

Indledning

Vi skal i det følgende beskæftige os med den førmoderne lærdomskultur i slutningen af 1600-tallet, men på vejen derved vil jeg gøre et kort ophold i mere velkendt historisk terræn for at anslå det nærmere tema. I 1761 optrykte J.S. Sneedorffs berømte oplysningstidsskrift *Den patriotiske Tilskuer* et læserbrev, som stillede spørgsmålet, om »den Nytte Videnskaberne Udbredelse i de levende Sprog har stiftet hos andre Folk, kunde opnaaes hos os« (’videnskaberne’ vel at mærke forstået i 1700-tallets forstand som lærdom og viden).¹ Læseren – fingeret eller faktisk – betvivlede selv dette og foreslog en defensiv, toledet strategi. Den indebar på den ene side at lade »alle skikkelige Folk, som ikke studere, læse Bøger i fremmede Sprog«, på den anden side – og i nærværende sammenhæng vigtigst – at henstille til de lærde om at røgte »alle vore gamle Bøger, som allerede kunne udgiøre et anseeligt Bibliothek«. Og læserbrevet fortsætter:

Disse Lærde skulle ikke bestille andet, end *skrive Bibliotheker* og deri gjøre (...) Beretninger om de gamle Skrifter, som kunde give Fremmede de prægtigste Begreb om Videnskabernes Tilstand iblant os.²

Det interessante her er ikke *Tilskuerens* svar, der fulgte i det følgende nummer, og som afviste forslaget med formuleringer fra Sneedorffs patriotiske oplysningsprogram (om smagens almindelige forbedring, videnskaberne opmuntring o. lign.). Vi kender programmet fra litteraturhistorierne. Ellers kan vi i hvert fald nikke genkendende til dets forestillingsverden. Sneedorff skal blot agere trædesten for et skridt knap 100 år længere tilbage i tiden til den førmoderne lærdomskultur, der nærmest er udsondret i den nyere litteraturhistorieskrivning, mere præcis til den særlige omgang med viden, som læserbrevskribenten vil holde liv i, og som *Tilskueren* vil væk fra: 'at skrive biblioteker'.

Man kunne faktisk en gang skrive et bibliotek. I den lærde republik i tiden o. 1700 kunne 'bibliotheca' således betyde en faktisk, fysisk bogsamling, men begrebet blev også brugt i en mere teoretisk og virtuel forstand om en systematisk ordning af bøger. Betegnelsen 'bibliografi' vandt først for alvor terræn i 1800-tallet, idet dog den gamle, konkurrerende term har levet videre, jf. titlen på vores egen nationalbibliografi: *Bibliotheca Danica* (1877ff).³ Temaet i det følgende er den førmoderne bibliografi, dvs. den intellektuelle og kulturelle praksis, som bestod i at samle og systematisere bøger, samt eventuelt også, men altså ikke nødvendigvis at formidle den bibliografiske information på forskellig vis. Det var vel at mærke en praksis, der ikke havde hjælpe- eller nichedisciplinens karakter som den bibliografi, der senere etablerede sig, men som tværtimod var dybt integreret i den lærde tanke- og arbejdsform. Sneedorffs læser henviser selv i en note til Johannes Mollers latinske *Bibliotheca Septentrionis eruditi*, 1699 (dvs. Det lærde Nordens bibliotek), der i hele sit anlæg var tænkt til at udfylde de ønskede repræsentative, kosmopolitiske funktioner. Der blev imidlertid også i de sidste par årtier inden år 1700 arbejdet på at lave en dansksproget fortegnelse over danske bøger. Vigtigst er i denne sammenhæng Peder Terpagers og Peder Syvs fragmentariske udkast til *Den danske Boglade*, som fokus rettes mod i denne artikel.

For en moderne læser kan det fremstå mindst lige så kryptisk at forfatte en 'boglade' som et 'bibliotek'. Der er tale om et oversættelselån: Terpagers begreb, som Syv overtager, er simpelthen en bogstavelig fordansking af det oprindeligt græske ord fra det latinske lærdomssprog, hvis andet sammensætningsled '-theke' har betydninger som 'samling', 'forråd', 'æske', 'magasin' og 'lade'. En boglade var imidlertid også et gængs udtryk for en boghandel, hvorved Terpagers og Syvs projekter allerede med genrebetegnelsen indkapsles i en karakteristisk dobbelthed: mellem den paneuropæiske lærde republik og den lokale materielle kultur.⁴ Som

vi skal se, forholder bogladerne sig heller ikke kun til de latinske *bibliothecae*, men også til andre former for bogfortegnelser fra tiden, herunder mere kommercielle. Andre karakteristiske brydninger i boglademanuskripterne, som vil blive berørt, knytter sig til deres uafklarede status dels i meddelelsesformen: mellem det private og det offentlige; dels i arbejdsformen: mellem det individuelle og det 'kollaborative'; og endelig dels, mere indholdsmæssigt, mellem det, man med anakronistiske begreber fra efter humanvidenskabens disciplinering og dermed lærdomskulturens opløsning vil betegne som bibliografi og litteraturhistorie.

Som ramme for Terpapers og Syvs optegnelser skal der gives en pointeret skitse af først bibliografiens tidlige europæiske historie, siden med skarpere fokus det nationalbibliografiske opsving herhjemme og det, man kunne kalde for 'en bibliografisk diskurs' i tiden omkring 1700.

Bibliografiens tidlige historie⁵

Et oplagt udgangspunkt for det større perspektiv er *Bibliotheca Universalis* (1545-1549) af den schweiziske polyhistor Konrad Gessner, der som antydnet i titlen forsøgte at notere alle tiders, landes og videnskabers arbejder, trykte som utrykte. Projektet er i en hver forstand enestående. Informationsstilvæksten, som viste sig at gøre det storstilede projekt forgæves, umuliggjorde siden tilsvarende forsøg. Trods den heroiske optimisme, som må have været Gessners drivkraft, forstår man af beklagelser i fortællingen, at mængden af bøger allerede i det første århundrede efter Gutenberg føltes som et åg. Det peger på, som den amerikanske historiker Ann Blair har fremhævet, at følelsen af informationspres, »information overload«, kan dateres langt tilbage,⁶ og at det moderne informationssamfund ikke er så nyt, når det kommer til stykket, kan man tilføje. Gessners negative motivation afspejler samtidig noget helt grundlæggende ved bibliografernes mission, nemlig at rydde op og skabe orden, eller sat mere på spidsen: at tage kampen op mod den strøm af bøger, der flød fra trykpresserne. Bibliografiens funktion i informationssamfundet kan også formuleres mere positivt og nøgternt som den at skaffe adgang til information. Mens de gamle munkes boglister fra middelalderens klostre havde karakter af bohæveopgørelser, så begrænsede humanisternes fortegnelser sig ikke til én tilfældig samling af bøger. De ville derimod udtømme et vidensområde som en hjælp til brugerne vel at mærke.⁷

De bibliografiske genrer foruden universalbibliografien kan hurtigt rid- ses op. Der var emne-/fagbibliografier, fx tyskeren Johann Tritheims for- tegnelse over teologisk litteratur, *Liber de scriptoribus ecclesiasticis* (1494), som med sin introduktion af et kronologisk ordningsprincip og forfatterregister regnes for den første moderne bibliografi.⁸ I kølvandet på denne fulgte bl.a. juridiske og medicinske bibliografier. En anden gren var forfatterbibliografien, fx Erasmus' *Catalogus* (1523) – over sig selv! Endelig tog nationalbibliografien fart fra midten af 1500-tallet. Englæn- deren John Bale fik hurtigst sin fra trykken (*Illustrium maioris Britanniae scriptorum summarium*, 1548), mens italieneren Donis *La Libraria* (1550) var den første bibliografi forfattet på modersmålet. Senere fulgte franske, belgiske, hollandske, frisiske etc.⁹ I 1653 kom som en naturlig udvikling den første bibliografi over bibliografier med franskmanden Labbés *Biblio- theca bibliothecarum*.

Den bibliografiske diskurs o. 1700¹⁰

Hvis vi bliver i det nationalbibliografiske spor og vender blikket mod Danmark, kan man for en umiddelbar betragtning (fx i *Bibliotheca Da- nica*) konstatere en typisk kulturel forsinkelse. Den første trykte biblio- grafi, *De scriptis Danorum* af rektoren og litteraten Albert Bartholin (1620-63), så dagens lys så relativt som sent i 1666 (posthumt udgivet af forfatterens bror, anatomen Thomas Bartholin, 1616-1680). Med til histo- rien hører dog, at historikeren og digteren Claus Christoffersen Lyschan- der (1558-1624) inden da havde efterladt sig et manuskript til en bog om danske skribenter, *Scriptores Danici*,¹¹ der trods flydende grænser mest må betegnes som et forfatterleksikon. Vægten er snarere lagt på det bio- grafiske end det bibliografiske stof. Samtidig med Bartholin var universi- tetsbibliotekaren Thomas Bang (d. 1661) beskæftiget med et lignende pro- jekt, som dog ikke blev færdigt og heller ikke er bevaret i forarbejder.

Den bibliografiske aktivitet tog så for alvor fart i årtierne op mod år 1700, efter *De scriptis Danorum* var kommet. En direkte anledning har givetvis været utilfredshed med Bartholins arbejde. Udgiveren, Thomas Bartholin, beklagede sig selv over, at titlerne på danske bøger var gengi- vet på latin (ligesom hos Lyschander i øvrigt).¹² Dertil kommer, at forteg- nelsen havde store huller, som udgiveren til dels havde søgt udfyldt vha. boglisterne fra Peder Syvs *Nogle Betenkninger om det Cimbriske Sprog* (1663), jf. nedenfor.¹³ Biskoppen i Aalborg og dagbogsskriveren Jens Bir-

cherod (1658-1708) planlagde en revideret og forøget udgave af Bartholin, men som så mange af tidens bøger og samlinger, herunder bibliografier, blev den aldrig realiseret.¹⁴ En revision kom først med latinskolelæreren og litteraten Johannes Mollers genudgivelser i 1699.¹⁵ Mollers tilskud har form af 'små anmærkninger' (»Hypomnemata paucula«) til teksten, som imidlertid optager dobbelt så meget plads som den (ca. 300 s.), hvortil kommer anmærkninger til anmærkningerne samt et forfatterregister til helheden. Foruden nye bibliografiske poster er det først og fremmest det biografiske stof, som vokser i Mollers hænder, hvorved han lagde grunden til sit hovedværk i eget navn, det posthumt udgivne forfatterleksikon *Cimbria literata* (1745), som dækkede litteraturen i hertugdømmerne Slesvig og Holsten. Inden da havde han selv sørget for den posthume udgivelse af tyskeren Daniel Morhofs berømte værk *Polyhistor* (1708). Med Moller ser vi altså, hvordan sporene krydser mellem bibliografien og den samtidigt blomstrende modevidenskab *historia literaria*, der som tekstgenre ved hjælp af kronologisk eller tematisk ordnede boglister systematisk skildrede lærdomshistorien med fokus på de betydeligste publikationer og personer.¹⁶ Det første rendyrkede danske eksempel er Albert Thuras *Idea historiae litterariae Danorum* (1723).

Også i den danske provins af den lærde republik kan man generelt tale om en *bibliografisk diskurs* omkring år 1700. Snarere end selv at producere ny viden bestræbte de lærde sig i høj grad efter at imødekomme det voksende behov for redskaber til at orientere sig om de mange tilgængelige bøger, deres forfattere og deres indhold. Vigtigt er i den forbindelse, at bestræbelserne ikke begrænsede sig til de nævnte, mere eller mindre formaliserede genrer: bibliografi, forfatterleksikon og litterærhistorie. Et udslag af en anden karakter udgør de sympatiske bibliotekarforelæsninger af Thomas Bartholin d.æ. (1659-90), *De libris legendis*, dvs. 'Om at læse bøger' (trykt 1676 med Thomas Bartholin d.y. som udgiver). Forelæsningerne skulle vejlede universitetsstuderende i studieteknik og biblioteksbrug.¹⁷ Desuden må man inddrage tidens intensive bogsamlervirksomhed i perspektivet.¹⁸ Den var nok drevet af personlige og forfængelige motiver, men også af forestillinger om bogsamlingers nytteværdi for andre. Polyhistoren og bogsamleren Frederik Rostgaard (1671-1745) kan tjene som eksempel. Han fremhæves af Vilhelm Andersen i andet bind af *Illustreret dansk Litteraturhistorie* – som optakt til oplysningens og publicismens tidsalder i 1700-tallet – som den, der kun fik skrevet én bog, nemlig katalogen over sit eget bibliotek.¹⁹ Andersen ser herved bort fra Rostgaards antologi over danske latindigtere, *Deliciae poetarum Dano-*

rum (1693). Pointen her er imidlertid, at perspektiverne af det bibliografiske faktum også bliver nuanceret kvalitativt, når man betænker de udadvendte funktioner, ikke alene katalogen, men også det fysiske bibliotek skulle tjene. I bibliotekshistorien er Rostgaards katalogiseringsprincipper således blevet fremhævet som banebrydende derved, at de i høj grad havde tanke på den eksterne brug af biblioteket og stræbte efter at imødekomme brugernes behov.²⁰ At grænserne mellem dels det private bibliotek og den offentlige bogsamling, dels genrerne katalog og bibliografi således var flydende, fremgår også af bogsamleren Peder Resen (1625-88) og hans forsøg på at skabe det komplette dansk-nordiske bibliotek.²¹

Inden vi går til *Bogladerne*, skal et sidste vigtigt bibliografisk projekt fra tiden inddrages, nemlig den løbende bogfortegnelse *Mercurius Librarius Danicus* af den dansk-tyske publicist og boghandler Daniel Paullis (1640-84), som 1675-1681 optrykkes i januar-eller februarnumrene som tillæg til Paullis avis *Extraordinaires Maanedlige Relationer*. For alle de ovennævnte idéer, skuffeprojekter, manuskripter og bøger gælder det, at de var tænkt og skrevet på latin. Paullis fortegnelse var dansksproget, trods sin titel, som Paullis sammen med idéen om en serielt publiceret, aktuel, snarere end retrospektiv bogfortegnelse sikkert havde lånt fra det engelske bogmarked.²² Ambitionen var at dokumentere alt det, som i et givet forløbet år »her i Landet eller uden Lands af danske Mænd er giort og til Trykken kommet«, jf. fortegnelsens undertitel. Til at begynde med var der en overvægt af bøger fra Paullis eget forlagskatalog, men efterhånden og efter gentagne opfordringer fra udgiveren bidrog andre – forfattere og forlæggere – med titler til fortegnelsen.²³ Paullis årsbibliografi er interessant ved, at den med sit ufiltrerede litteraturbegreb og sit sprogvvalg bredte den bibliografiske diskurs ud – og alt efter temperament udvidede eller udvandede den lærde republik. Herved er vi fremme ved Terpagers og Syvs *Boglader*. Det betydningsfulde og det nye ved dem var, at de var forfattet på modersmålet. Hverken en retrospektiv dansk bibliografi eller den løbende bogfortegnelse blev for alvor realiseret før i slutningen af 1800-tallet, men det er tankevækkende, at de første idéer og udkast opstår samtidig i årtierne før 1700.

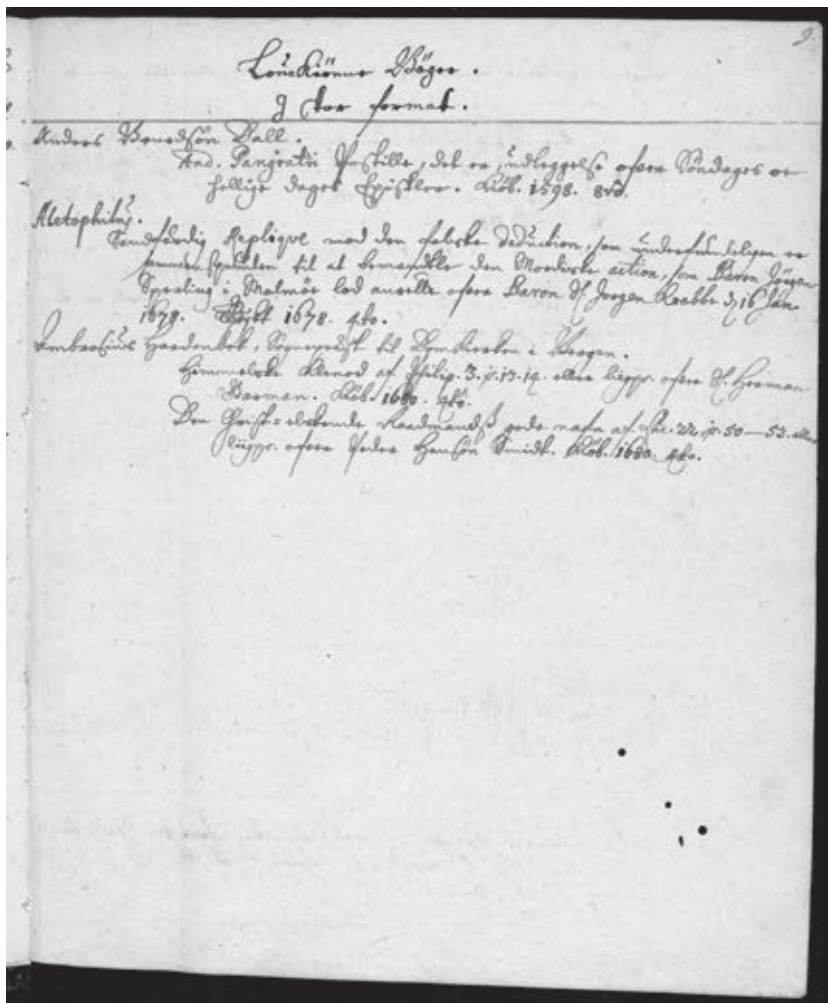
Peder Terpager²⁴

Præsten, lektoren og Ribe-historikeren Peder Terpager (1654-1738) gik efter eget udsagn i gang med sin bogfortegnelse efter tilskyndelse

fra Thomas Bartholin. Denne var som nævnt ikke tilfreds med brorens arbejde og ville have Terpager til at udvide og revidere det. Imidlertid arbejdede Jens Bircherod samtidig med en latinsk nyudgave af *De Scriptis Danorum* (jf. ovenfor), og Fr. Winkel Horn har sandsynliggjort, at det var konkurrencen med den usamarbejdsvillige Bircherod, som fik Terpager til at opgive sit fortsæt, trods opmuntringer fra Johannes Møller, der altså endte med selv at stå for genudgivelsen.²⁵ Inden da havde Terpager fulgt Daniel Paullis opfordring om at bidrage til hans løbende bibliografi i *Mercurius Librarius Danicus*, som for 1679 rummer følgende optimistiske notits: »Peder Terpager: Den Danske Boglade, det er Fortegnelse paa de Skrifter, som de lærde Mænd i Danmarck paa Dansk hafver ladet udgaa«. ²⁶ Det er interessant og karakteristisk nok i samme nummer af *Mercurius*, at Terpager efterlyste materiale til en udgave af Anders Bording's skrifter.²⁷ Som *Bogladen* var Bording-udgaven et epokegørende nationallitterært tiltag (den første samlede forfatterskabsudgave), men samtidig var både det ene og det andet projekt karakteristiske udtryk for den lærde samlerkultur i det hele taget. Det empiriske arbejde greb om sig, nye idéer kom til, ydre omstændigheder forhalede af den ene eller anden grund arbejdet, og der kom forsvindende få trykte bøger ud af alle anstrengelserne. Bording-udgaven blev dog realiseret, men først ved andres mellemkomst mere end et halvt århundrede senere (1735). Hvad *Boglade*-manuskriptet gælder, var det langt fra trykklart omkring 1680.

Forannonceringen i *Mercurius Librarius Danicus* er interessant i sig selv. Det forekommer oplagt, at Terpager har fået en afgørende impuls til en dansksproget og nationalt afgrænset bibliografi fra boghandlerens årsbibliografi. De to arbejder komplementerede hinanden, og tilstedeværelsen af en løbende bogfortegnelse befriede Terpager for de problemer, som den løbende informationstilvækst førte med sig. Med den havde han en bekvem terminus ante quem (= 1679), som gjorde det principielt muligt for ham at udtømme emnet og blive færdig. Selve titlen *Den danske Boglade* kender vi kun fra notitsen hos Paulli. At der som sagt må være tale om en oversættelse af det latinsk-græske 'bibliotheca', giver manuskriptet et håndfast hint om. Excerptbogens første side rummer kun én optegnelse, som er noteret med småt allernederst: »Val[erius], Andr[eas], Bibliotheca Belgica cum provinciis, urbibus et viris doctis[simis]. 1623. 8vo.« Den belgiske bog er et typisk udslag af det nationalbibliografiske boom i Europa o. 1600. Den rummer en indledning med et historisk rids over

humanismens bibliografier, fra Tritheim over Gessner til Doni og Bale. Måske var Terpagers plan siden hen at anvende stof herfra til sin egen fortale. Nu står titlen, som en slags memento om, hvad det var for en tradition Terpager arbejdede i, men også brød med i kraft af *Bogladens* principielle provinsialitet med dansk som både meddelelssesprog og bibliografisk kriterium for de optagne skrifter.

Ill. 1 Peder Terpager: [Den danske Boglade]. Additamenta 172 a, 4°. Foto: Det Kongelige Bibliotek

jura). Som det fremgår, er den først optegnede titel imidlertid ikke et juridisk arbejde, men en prædikensamling i bogform, en postille, og der er heller ikke tale om en foliant, men om en bog i oktav. Sagen er, at under strengen, som deler siderne på tværs, løber der et andet system, hvor de bibliografiske poster ordnes alfabetisk efter forfatternavn. Her er vi nået til A, nærmere bestemt 'Anders Bentssøn Dall'. Overvejelserne omkring ordningen af stoffet synes at have ligget Terpager kraftigt på sinde. Han har som det første indført rubrikkerne (format, fag) over optegnelsesbogens godt 100 sider for herefter at forsøge at fylde stof i dem.²⁸ Siden hen, må man gå ud fra, har de mange tomme eller næsten tomme kategorier, fx (dansk sproget) juridisk litteratur i folio, fået Terpager til at forlade den systematiske inddeling til fordel for en alfabetisk ordning. Det fremgår af illustration 2, længere fremme i manuskriptet, hvor tværstrengen er udeladt og kun det alfabetiske system er anvendt. Hans tvivl omkring systematikken er ikke desto mindre interessant. Det dobbelte system fortæller os selvfølgelig – ligesom det beskedne omfang og de indimellem ret fragmentariske poster – at Terpagers manuskript er en ufærdig kladde, men samtidig giver det anledning til at overveje de forskellige funktioner, som Terpager tiltænkte *Bogladen*, og dermed de forskellige kulturelle kontekster, som det bibliografiske projekt indskrev sig i.

Den senere alfabetiske ordning af stoffet (under strengen) er den traditionelle, vi kender fra en lang række hjemlige og udenlandske nationalbiografiske projekter: Lyschander, Bartholin, *Bibliotheca Belgica* etc. I patriotisk ånd er det den danske form af forfatternavnet, der angives, selv når forfatternavnet på titelbladet har en latiniseret form, som det fx er tilfældet med den førnævnte postil (Andreas Benedictus Dallinus). Bibliografiske oplysninger forekommer ikke konsekvent, som det fremgår af posterne på siden i illustration 2, og de begrænser sig til angivelse af livsstilling og virkested, fx »Peder Kragelund Jensen. Biskop i Ribe«. Mere vægt er der lagt på et nøjagtigt forfatterregister, indskudt på to oktavblade midt i bogen. Overordnet ligger tyngden på de bibliografiske oplysninger, forfatternavn, titel, trykkested og -år samt format. Det er påfaldende, hvor bogstavtro og relativt uforkortet ofte temmelig opulente bogtitler er gengivet (jf. illustration 2 og den karakteristiske indhæftede slip – et klassisk humanistisk arbejdsredskab – hvor hele den lange titel på Peder Kragelunds bog *Om Ulykkelig Ildebrand* (1641) er angivet). Terpager var med andre ord en grundig bibliograf, og man må formode, at han har haft bøgerne, han noterede, liggende foran sig.

I den oprindelige systematik (over strengen) er bøgerne på højt niveau inddelt efter format: folio (»i stor format«, s. 7-19), kvart (»fjerdings

Form«, s. 23-57), oktav (»ottedelings Form«, s. 59-79) og duodez (»tolfdelings Form«, s. 85-102). På underordnet niveau er foretaget en emneinddeling: teologi (»Gudelige og Aand-rige Böger«), jura (»Lovkiønne Böger«), filosofi (»Verdslig-Vise Böger«), medicin (»Læge Böger«), astronomi (»Himmel-løb Böger«), poesi (»Poetiske oc Riim Böger«), historie (»Historiske Böger«). Den trinlavere emneinddeling læner sig op ad en gængs systematik inspireret af universitetets fakultetsordning. Vi kender den bl.a. fra Gessners omtalte universalbibliografi og det klassifikationssystem, som filosofen og bibliotekaren G.W. Leibniz (1646-1718) udka-stede.²⁹ Det påfaldende hos Terpager er de puristiske oversættelser, som for juraens og astronomiens vedkommende vist alene er hans. De skal først og fremmest forklares med en epokal patriotisme, men en (potentiel) sideeffekt af denne blev nødvendigvis en popularisering og en bredere tilegnelse af lærdommen. Terpagers ambition om at orientere om og lette tilgangen til dansk videnskab og digtning, er imidlertid som allerede antydet blevet punkteret af stofmanglen. Således aktualiserede han – indirekte og ubevidst – den diskussion om »Videnskabernes Udbredelse i de levende Sprog« (Sneedorff), som på kritisk og reflekteret vis blev diskutert i det følgende århundrede.

Den overordnede inddeling af stoffet efter bogformaterne må til dels opfattes som et eksklusivt, bibliofilt træk,³⁰ men den havde samtidig en praktisk funktion. Inddelingen kendes fra tidlige humanistiske biblioteksopstillinger og -kataloger. I slutningen af 1600-tallet var ordningen imidlertid også gængs i de kommercielle bogfortegnelser (forlags- og auktionkataloger). Fra samtalen mellem barselskvinden og Ariancke Bogtryckers i den ældste udgave af Holbergs komedie *Barselsstuen*, akt II, sc. 6 (opført 1723, trykt 1724) får vi indtryk af, hvordan formatbegreberne indgik i bogbranchens fagjargon:

Ha, ha, ha, jeg hører nok, at Madamen forstaaer sig ikke paa Bøger. En Bog in Folio er dend, som er saa stor, som en Bibel. En Bog in Quarto er mindre. En Bog in Octavo endnu mindre, en Duodez endnu mindre og endelig en Sedez, som er allermindst³¹

Holberg parodierer i hele samtalen de boglige sysler, som snarere lægger vægt på bøgernes form end deres indhold, og parodien får også rapport til Terpager. Det er netop i slutningen af 1600-tallet, at bogsamleriet for alvor tager fat, idet de første antikvarboghandlere dukker op, og, måske vigtigst, de offentlige bogauktioner etablerer sig.³² Uagtet den praktiske

funktion er det svært ikke at se formatordningen hos fx Terpager som udslag af en kommercialisering af bogkulturen og bibliofilien. Det skal imidlertid påpeges, at formatbetragtningen ikke var rent formel eller materiel. Formatsystemet var som vist af Henrik Horstbøll også en måde at karakterisere litteraturen på, idet særlige emnekredse knyttede sig ganske tæt til de enkelte formater.³³ Ligesom emneordningen kunne Terpagers formatangivelser således også levere hjælp til orienteringen i den danske litteratur.

Dertil kommer det særlige forhold, at de internationale formatbetegnelser – på original og ret smidig vis – er blevet fordansket. På tilsvarende vis som ved oversættelsen af fagbetegnelserne i fakultetssystematikken må purismerne opfattes som led i en patriotisk dagsorden: Vi kan ikke alene byde på videnskab og digtning, der kan måle sig med udlandets, men også en bogkultur! Ligesom ved fagbetegnelsen kan man imidlertid pege på en dybere, pragmatisk implikation af de fordanskede bogtekniske udtryk. Bevidst eller ubevidst medvirker de til at betone vigtigheden af et medialt beredskab i omgangen med lærdommen.

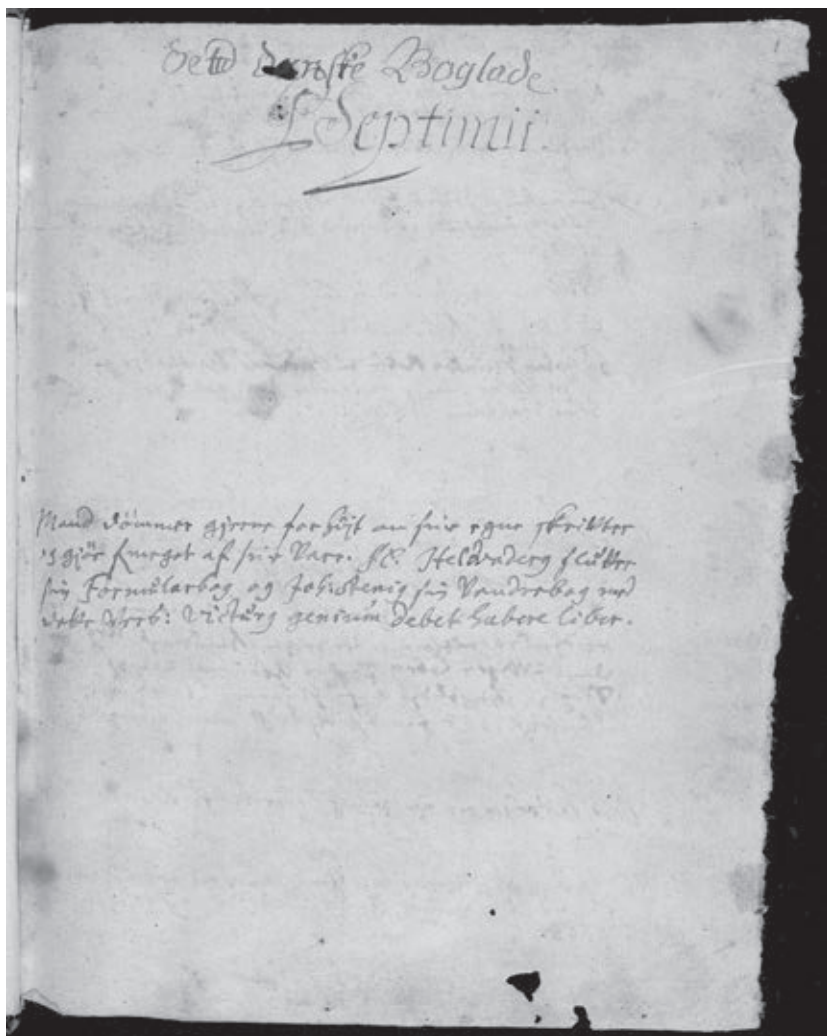
Opsamlende om Terpagers *Boglade*-udkast og de krydsende intentioner heri kan man sige, at det på én gang har anlæg til et patriotisk monument og et praktisk hjælpemiddel til at afhjælpe orienteringsbehov af forskellig art fra det, man med moderne begreber kunne kalde det bibliofile til det videnskabelige. Disse behov kan ikke isoleres eller gives prioritet. Lærdom og bogkundskab er knyttet intimt sammen hos Terpager, ligesom hos Peder Syv, der tog handsken op efter ham.

Peder Syv³⁴

Terpager overlod i begyndelsen af 1680'erne sin idé til præsten og filologen Peder Syv (1631-1702), som han stod i lærd brevveksling og på ven-skabelig fod med. Måske fulgte manuskriptet også med, som Winkel Horn uden nærmere begrundelse antager, men det lader sig ikke umiddelbart dokumentere ud fra hverken interne eller eksterne vidnesbyrd.³⁵ Syv, der var en endnu mere profileret og entusiastisk bogsamler end ven- nen, gik til arbejdet med samme optimisme som ham.³⁶ På en privat optegnelse fra 1682, der oplister »Bøger som jeg hawer under hænder at udgiwe«, optræder blandt de 25 titler »Den danske Boglade, om d[anske] bøger, og hvis udi dem er fornemmeligen at agte. *Seu Bibliotheca septentrionalis* [eller et nordisk bibliotek]«. ³⁷ Året efter gjorde Syv udgivelsesplanen for en »Dansk Boglade« officiel, da han indlemmede den blandt en

række skrifter under udarbejdelse i sin succesfulde ansøgning om udnævnelse til den enestående udmærkelse: kongelige filolog i det danske sprog, *Philologus regius lingvæ Danicæ*.³⁸ Denne kundgørelse på allerhøjeste sted peger ikke alene på, at Syv tog bogladeprojektet alvorligt, men også at han både må have opfattet en bibliografi over dansk litteratur som et kulturpolitisk opportunt tiltag og som en naturlig del af det filologiske og antikvariske vidensfelt. Udgivelsen blev aldrig realiseret; det gjorde i øvrigt kun 3 af de 25 titler fra 1682-listen, som Syv arbejdede på at få udgivet, et forhold, der minder ikke bare om dårlige publikationsmuligheder, men også om de allerede berørte formidlingsvanskeligheder blandt samlerner i lærdomskulturen. Optegnelser af titler udgivet så sent som 1701 vidner om, at han har arbejdet med manuskriptet til det sidste, før tidens bogsamler og boglærde par excellence, Fr. Rostgaard, opkøbte det sammen med Syvs øvrige papirer ved auktionen efter hans død.³⁹ Med sine ca. 800 poster er det mere omfangsrigt end *Terpagers*. Alligevel er fortegnelsen, som den foreligger, endnu længere væk fra en trykklar tilstand end *forøgengerens*. Et ’titelblad’ (jf. illustration 3) – med sirlig angivelse af titel og forfatter samt en lille polemisk tekst med funktion af forord, som jeg vender tilbage til – giver et falsk indtryk af afsluttedhed og orden. Marita Akhøj Nielsen har rammende talt om »den vanskeligt overskuelige, meget blandede fortegnelse«. ⁴⁰ Den rummer adskillige blanke sider, flere indstukne blade i forskellige formater, samt på det indholdsmæssige plan adskillige digressioner væk fra et strengt bibliografisk foretagende. Om denne uorden, som præger det i øvrigt passagevis svært læselige manuskript, kan man sige, at den fra et brugersynspunkt selvsagt er ærgerlig, men at den omvendt som udgangspunkt for overvejelser omkring Syvs bibliografiske praksis og idéer er overordentlig interessant.

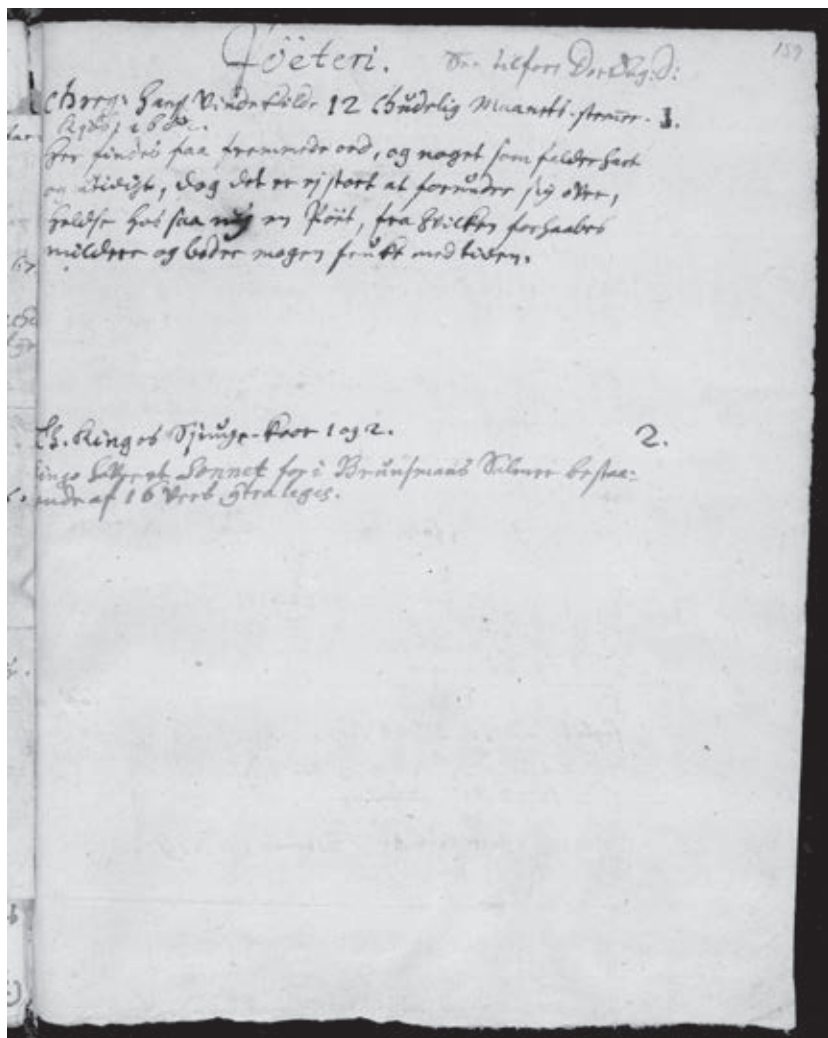
Syvs fortegnelse er præget af usikkerhed eller uafgjorthed omkring helt basale bibliografiske definitioner. For det første giver det ikke helt sig selv, hvilket *danica*-begreb han i sidste ende har villet lægge til grund, altså hvad han forstod ved en dansk bog. Manuskriptets første afsnit (s. 2-7) omhandler »Danske böger udsatte paa Svensk«, hvad for så vidt ligger i forlængelse af ambitionen udtrykt i *Bogladens* latinske tillægstitel i Syvs publikationsplan: *Seu Bibliotheca septentrionalis* [eller Nordens bibliotek].⁴¹ Dette nordiske perspektiv, som helt fortoner sig siden hen, forlades imidlertid allerede i samme afsnit, hvor også ikke-nordiske bøger optræder, fx Shakespeares *Hamlet*: »Der er og taget Komedier af vores Historier hos de udenlandske, fx Hamleth Prince of Danmark By Schackspere, Londini, 4to« (s. 3). I dette tilfælde ser vi tillige, hvordan *danica*-

Ill. 3 Peder Syv: Dend danske Boglade. KB Rostg. nr. 151, 4°. Foto: Det Kongelige Bibliotek

begrebet har fået en associativ, tematisk begrundelse. Desuden optræder indimellem også utrykt materiale, hvad unægtelig skurrer mod de konkrete associationer af fordanskningen *Boglade* (fx Anders Bording-manuskripter, s. 153). Grundlæggende er det dog Terpagers begreb, der er lagt til grund, dvs. trykte bøger på dansk, men i den forbindelse er der foreta-

get en markant udvidelse af perspektivet. Syv anfører litteratur i flere registre. Blandt de mest udførlige afsnit er således et på indskudte blade om ligprædikener, i alt mere end 300 stk. (s. 93-110), samt et om folkebøger (s. 111-149), jf. nærmere nedenfor. En anden uklarhed i fortegnelsen handler om klassifikationssystemet. Grundlæggende er der tale om et klassisk

Ill. 4 Peder Syv: Dend danske Boglade. KB Rostg. nr. 151, 4°. Foto: Det Kongelige Bibliotek

humanistisk faginddelt system, som det Terpager først havde lagt til grund. Det tager imidlertid først fat langt inde i manuskriptet under hovedoverskriften *artes* (s. 45) og omkranses og afbrydes af digressioner uden for de relevante fagafsnit, fx en liste over bøger (herunder bl.a. franske og latinske!) »Om Chr[isti] Efterfølgelse« (s. 9-13), en forfatterbibliografi over Hans Skonnings skrifter (s. 35-37) og en privat opgørelse over »Det, som jeg hafver af Bordings Tøj«, altså manuskripter og tryk (s. 153). Nogle spredte kommenterede boglister til dels ganske langt væk fra emnet gør det svært at sige, hvor manuskriptet slutter. Afsnittet »I Barndom« (s. 197-201) om det apokryfe *Evangelium Infantiae* hører formentlig til et andet af Syvs projekter. Det gælder i hvert fald de sidste 29 upaginerede blade, som er et udkast til en aldrig realiseret brevbog, indbundet sammen med *Boglade*-manuskriptet, »En ny og fuldkommen formular«.

Af illustration 4 får man en fornemmelse af, hvordan en ideel bibliografisk post skulle tage sig ud for Syv, jf. Gregor Hansen Windekildes andagtsbog *12 Gudelige Maanetz-Stemmer* (1682), som angives med forfatternavn, forkortet titel, trykkested og år, efterfulgt ikke af en formatangivelse, men derimod af punktuelle indholdskommentarer. Af den efterfølgende notits om Th. Kingos *Aandelige Siunge-Koor I og 2* (1674 og 1681) fremgår det omvendt, hvor ufærdige mange af Syvs poster er både hvad angår bibliografi og kritik (jf. nærmere nedenfor).

Med fag- og emneinddelingen og ikke mindst indlemmelsen af indholdskommentarer og -kritik, som jeg straks vender tilbage til, har Syv gjort det sværere for sig selv at blive færdig, fordi han var så grundlæggende præget af det 17. århundredes polyhistorånd eller med Winkel Horns ord: »optagen af alt, hvad der kom paa hans Vej og [fordybende] sig i alle Datidens Videnskaber«.⁴² Snarere end en kohærent fortegnelse fremstår manuskriptet som en samling af boglister. Boglisten var på linje med de mere formaliserede genrer, bibliografien og katalogen, en central del af den bibliografiske diskurs omkring 1700, beslægtet med det, man har kaldt den humanistiske »notebook method of reading and writing«.⁴³ Man møder boglisten på tryk, fx i Syvs *Nogle betenkninger om det Cimbriske Sprog* (1663), hvor et emne udbydes og eksemplificeres ved hjælp af bogtitler,⁴⁴ men mest i håndskreven form under navne som »Collectanea«, »Excerptbøger«, »Annotationes« etc.

Syv har udvidet perspektivet i to afgørende henseender i forhold til Terpager. Først kan man fremdrage det forhold, at han ikke alene har villet beskrive bøgerne og placere dem i tid og sted, men også inddrage deres indhold med oplysende og ræsonnerende bemærkninger, jf. allerede un-

dertitlen i publikationsplanen: »om d[anske] bøger, og hvis udi dem er fornemmeligen at agte«. Alene præpositionsforbindelsen 'om bøger' er fremmed for en traditionel bibliografi. Syvs kommentarer til de ældre bøger har mestendels karakter af lærde, historiske anmærkninger, fx om Hans Skonnings *Østre Landes Beskrivelse* (= *Geographia historica orientalis, Adskillige Østerske Landis oc Øers, met dess Folckis Beskriffvelse*: »hand blander bestandig Østindien og Vestindien« (s. 36) eller mere lakonisk om samme forfatters *Hedenske Philosophie* (= *Collegium philosophorum, Hedenske Philosophia eller Viisdom*, 1636): »Pompejus rom. Keiser 802« (s. 37), dvs. den romerske hærfører Pompejus kaldes fejlagtigt 'kejser' på s. 802. De stilistiske kommentarer fylder meget, således anføres det fx om A.S. Vedel, at han fører en »god gl. Dansk Stiik« (s. 24). Ellers er det kritiske blik mest udtalt i bemærkningerne til den samtidige »Poeteri« (jf. afdelingens første side i illustration 4). Kritikken er gennemgående formalistisk og belærende. Det gælder fx den pedantiske påtale til Kingo for at have forsyndet sig mod prosodien ved at lade 'element' rime på 'regiment' og mod metrikkens love, idet »han stiller et Sonnet for[an] i Brunsmands Salmer bestaaende af 16 Vers contra leges«. En sonet har ellers 14 verslinjer. Karakteristisk for Syvs vanskeligheder ved at bedrive litteraturkritik i den bibliografiske genre er det i øvrigt, at denne kritik fremgår i posten om Kingos *Aandelige Siunge-Koor* og ikke Bruunsmands salmebog, den Kingo-inspirerede *Aandelig Siunge-Lyst* (1676).

Spørgsmålet om, hvorvidt man kunne have forventet en mere indlevende og systematisk formidlet litteraturkritisk behandling på Syvs tid, vil jeg lade ligge her for i stedet at holde fast ved det påfaldende forhold, at en sådan kritisk praksis overhovedet udfoldes i en bibliografi. Det samme kan man sige om de mere anmeldelsesagtige kommentarer, der knytter sig til den samtidige håndbogslitteratur, fx en husholdningsbog (Niels Blymesters *Dend Gudelige Huus-Ordning*, 1680): »Dend kjøbes ikke, men er kun Makeltuur [dvs. til makulering], thi de forrige Bøger om det samme er bedre, nemlig« etc. (s. 66). Eller en »Trincierbog« dvs. en bog om forskæring af stege: »ikke unyttig for Ungdommen. [Bogtrykker] Dan. Paulli lader og en Trencier-Bog udgaa i 12mo.« (s. 48). I sådanne tilfælde har bemærkningerne mest af alt karakter af forbrugeroplysning og købsvejledning til konsumenterne på et differentieret bogmarked. Man kan generelt sige, at Peder Syv med en elastisk fortolkning af bibliografien indarbejder en historisk og kritisk praksis, som herhjemme endnu ikke have fået selvstændige udtryksformer eller organer at udfolde sig i: historia literaria-genren med den brede introduktion til de akademiske

fag, de vigtigste forfattere og værker, samt de lærde og litterære tidsskrifter med videnskabsformidling og litteraturkritik. Syv stikker sjældent særligt dybt, specielt ikke hvad det sidstnævnte felt angår, men i et bredere perspektiv er det omvendt interessant at se, hvordan brydningerne mellem et gammelt og et nyt mediebillede og en ditto offentlighed udspiller sig i *Bogladeren*. Manuskriptet er på en gang privat og idiosynkratisk i sin karakter, en lærd samlers repositorium, og udadvendt og direkte i sin orientering om bogverdenen.

Et anden udvidelse hos Syv i forhold til Terpager har med litteraturbegrebet at gøre. Terpager koncentrerede sig, principielt i hvert fald, om skrifter af »lærde Mænd«, som det fremgik af notitsen i Paullis årsbibliografi. Syv var snarere på linje med boghandleren, der efter sit program slet og ret optog skrifter af »danske Mænd« (inkl. kvinder). Med tanke på Syvs interesse for folkeviser og ordsprog kan det ikke overraske, at han modsat Terpager ikke begrænsede sit bibliografiske perspektiv. Der er allerede givet eksempler fra nogle af de vidt forskellige typer litteratur, som han arbejdede med. Mest påfaldende er det store og udførligt kommenterede afsnit om folkebøger (»Fabulosa«), som på dette tidspunkt allerede var genuint 'folkelige' og nød udbredt popularitet blandt menigmand.⁴⁵ I forbindelse med omtalen af et Göteborg-tryk af *Tolmodig Helena* (1580) siger han afbalanceret og sympatetisk om genren »Romancer« som sådan, at der heri »findes adskilligt urimeligt, som dog ikke saa nøye maae agtes, at man derved skulde forderve en smuk Løgn« (s. 114). Der er tale om en litteratursociologisk tilbøjelighed hos Syv, som har en slags parallel i Moths store modersmålsordbog fra samme tid, som i en 'sociolingvistisk' ånd har indlemmet ord og eksempler fra datidens talte sprog, herunder dialekter og slang.⁴⁶ Syvs inddragelse af folkebøgerne er interessant set i en større historisk sammenhæng. Den amerikanske bibliograf Archer Taylor har i et rids over disciplinens historie – med anknøytning til den franske historiker Paul Hazards indflydelsesrige konstatering af *La Crise de la conscience européenne, 1680-1715* (1935) – talt om et brud i såvel den bibliografiske som den kulturelle tradition omkring 1700. Det viser sig ved, at bibliografierne, som oftere og oftere kom på modersmålet, lægger større vægt på samtidig litteratur og på litteratur i flere registre på bekostning af klassikerne, samt ikke mindst, at bibliograferne begyndte at behandle fortidens forfattere som kilder – til tidligere tiders tro og viden – snarere end som autoriteter i sig selv.⁴⁷ Både det ene og det andet og i det hele taget et relativiserende, historisk standpunkt er karakteristisk for Syvs forsøg på at skrive dansk bibliografi på dansk. Nye bøger og

'dårlige' bøger tildeles masser af plads, mens de ældre punktkritiseres og drukner i mængden.

Sådan fornemmes det i hvert fald i manuskriptets overleverede form. Det er ikke til at sige, hvor Syv ville fylde på eller file i en mere endelig version. Vi får dog et fingerpeg i et lille fragment af det nævnte forordsfragment, hvor der sparkes bagud i litteraturhistorien:

man dömmar gjerne för höit om sine egne Skrifter, och gör för meget af sine Vare. For Exempel Heldvaderus [Niels Helvad] slutter sin Formular-bog og Johann Stenius [Hans Christensen Sthen] sin Vandrebog med dette Vers: *victurus genium debet habere liber*

Det latinske citat fra et epigram af Martial siger, at en bog, som skal leve, må have ånd.⁴⁸ Men det var tilsyneladende en kende for hovmodigt for Syv, der breder det litterære felt langt videre ud til også at inkludere mere ydmyge skrifter uden for den humanistiske strømning, som han på den anden side også er hjemme i. Metaforen 'varer' for skrifter er central. Den tilføjer et nyt bogmarkedssynspunkt på litteraturen, som knytter sig nært til bruddet – eller herhjemme måske snarere, mindre dramatisk: brydningerne – i den kulturelle tradition, og kan man tilføje, som gør det naturligt at oversætte den humanistiske genre 'bibliotheca' til 'boglade'.

Lærdoms-kulturen o. 1700. Afsluttende overvejelser

Hurtigt sammenfattet har mit anliggende været at karakterisere en bibliografisk diskurs i lærdoms-kulturen i slutningen af 1600-tallet, som knyttede bogkundskab og lærdom intimt sammen. Man skrev i vidt omfang bøger (fortegnelser, lister, noter etc.) om bøger. De første dansksprogede bibliografier, Terpapers og Syvs aldrig trykte *Boglader*, var ikke alene forsøg på at bygge patriotiske monumenter, men også lærde samlerarbejder og desuden tænkt som praktiske hjælpemidler for forskellige typer af brugere (internt i det lærde og bibliofile miljø og eksternt hos et bredere publikum). *Bogladerne* var således tænkt til at opfylde et orienteringsbehov, som med tanke på den vidtforgrenede og forskelligartede bibliografiske aktivitet har følt akut i tiden. Terpaper afprøvede forskellige former for nøgtern bibliografisk meddelelse, mens genren for Syv også fungerede som et laboratorium for andre typer af forehavender (historia litteraria, litteraturkritik, forbrugervejledning).

Undersøgelsen af den bibliografiske virksomhed o. 1700 er en slags pilotforsøg som led i et mere bredspektret arbejde. Det, der interesserer mig er ikke bibliografiens eller litteraturhistoriografiens senere udviklinger, som er behandlet i standardværker (af Svend Bruhns og Flemming Conrad), men derimod den førmoderne lærdomskultur i slutningen af 1600-tallet og begyndelsen af 1700-tallet. At nærme sig en forståelse af de lærde praksisser og projekter kræver snarere, at man suspenderer de vante forestillinger fra og om de moderne humanistiske discipliner. Den førmoderne udveksling mellem bibliografi og litteraturhistorie er en side af sagen. I et større perspektiv synes lærdomskulturen kendetegnet af de samme brydninger, som er blevet fremhævet i forbindelse med den bibliografiske virksomhed o. 1700: mellem passion og profession, privat og offentligt, konkurrence og 'kollaboration', utrykt og trykt. De kommer alle mere eller mindre udtalt til udtryk i den mest grundlæggende senhumanistiske eller barokke lærde praksis, samlerarbejdet.

Ligesom bibliografierne er de fleste lærde forehavender samlerarbejder. Man samlede, ordnede og systematiserede, ikke alene antikvariske artefakter, etnografika og naturalier, men også ord, tekster og bøger. Som allerede vist med *Bogladerne* og en række parallelle og konkurrerende projekter var det imidlertid forsvindende lidt af den enorme vidensmasse, der endte på tryk og fik resonans uden for det lærde miljø. »Også dette arbejde blev ved de dertil anlagte samlinger« (Chr. Bruun om Fr. Rostgaard).⁴⁹ »Imidlertid savnede han evnen til gennem forfatterskab selv at gøre sine samlinger frugtbringende for verden« (R. Paulli om Arne Magnusson).⁵⁰ Skudsmål som disse er hyppige i ældre litteraturhistoriske fremstillinger. Nu er disse folk og det øvrige persongalleri, som vi har mødt ovenfor, næsten forsvundet ud af litteraturhistorierne. Det skyldes givetvis den nævnte disciplinering af litteraturstudiet, som har indsnævret studieobjektet til alene at omhandle litteratur i moderne forstand, digtning. Men det har selvfølgelig også med denne upublicistiske produktivitet hos de lærde samlere at gøre. *Publish or perish*. Det er et faktum, at der kom meget lidt ud af de store anstrengelser, men ikke desto mindre et interessant faktum, som er værd at overveje nærmere.

Et centralt perspektiv for videre undersøgelser af lærdomskulturen, hvori spørgsmålet om de lærdes publikationspolitik og medieholdninger indgår som element, er overgangen mellem 1600- og 1700-tallet, lærdom og oplysning. Som det turde være fremgået ovenfor, skal man være varsom med at transportere moderne forestillinger om videnskabelig praksis og legitimation med sig tilbage ned i tiden. Hvis man

fx almengør oplysningens ideal om selvstændig, kritisk tænkning, så diskvalificeres med det samme alt, hvad Terpager, Syv etc. syslede med. I den blomstrende tyske udforskning af lærdomskulturen »um 1700« har man foreslået »Pragmatisierung« som et muligt overbegreb for de lærdes mere eller mindre bevidste legitimeringsbestræbelser og idealer, altså en bestræbelse på at få lærdommen gjort forståelig og vedkommende uden for de lærdes kreds.⁵¹ Centralt står i den forbindelse filosofen og juristen Christian Thomasius med sine universitetspædagogik og ikke mindst det tysksprogede, populærvidenskabelige tidsskrift *Gedanken oder Monats-Gespräche* etc. (1688-90).⁵² Med sine oplyste principper om popularisering og publicering er der langt fra avantgardeuniversitetet i Halle til Peder Terpager og Peder Syvs studerekamre i præstegårdene.

De hjemlige lærdes virksomhed med den tilbagetrukket, langsomhed og beskedenhed, som præger den i meget, er interessant at forholde sig til og prøve at forstå, i al sin anderledeshed, men samtidig viser det sig faktisk, at de internationale tendenser har en slags modsvar her. Jeg har i forbindelse med *Boglanderne* og de øvrige bibliografiske projekter forsøgsvis brugt begrebet 'orientering' som (del)karakteristik af de lærde bestræbelser. I forbindelse med det meget afgørende valg af modersmål som formidlende sprog er det på sin plads at tale om en 'pragmatisering' af lærdom og viden omkring 1700. Det er givetvis ikke tilfældigt, og det kan næppe alene være et udslag af enevældens kulturpolitik (set oppefra) og patriotisme eller opportuniste (set nedefra), at så mange indsamlings- og udgivelsesprojekter på denne tid knytter sig til den hjemlige kultur og kommunikerer på dansk: bibliografier, biblioteker, forfatterskabsudgaver, ordbøger, ordsprogssamlinger, digtantologier etc. Der er bestemt grund til igen at tage fat på »det lærde tidsrum«, som har stået i skyggen af den stiltidshistorisk definerede 'barok' og klemmt mellem de store idéhistoriske mastodonter 'humanisme' og 'oplysning'. Da vil et oplagt udgangspunkt være alle disse epokale og epokegørende projekter, som kan ses under ét. Måske kunne man tale om 'barok videnskab'?

Litteratur

Utrykt litteratur (Det Kongelige Bibliotek)

GKS 774, 2°

GKS nr. 3016 e, 4°

NKS nr. 1216, 4°
NKS 1986 e 4°
Additamenta 172 a, 4°
Rostg. nr. 151, 4°

Trykt litteratur

- Andersen, Vilhelm: *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, bd. 2: *Det attende Aarhundrede* (København, 1934).
- Beentz, Manfred og Herbert Jaumann (red.): *Thomasius im literarischen Feld Neue Beiträge zur Erforschung seines Werkes im historischen Kontext* (Tübingen, 2003).
- Bestermann, Theodore: *The beginnings of systematic bibliography* (2. udg., New York, 1968 (1940)).
- Bircherod, Jens: *Uddrag af Biskop Jens Bircherods Historisk-Biographiske Dagböger*, v. Chr. Molbech, (København, 1846).
- Birkelund, Palle m.fl. (red.): *Nordisk Leksikon for Bogvæsen I-II* (København/Oslo/Stockholm, 1951).
- Blair, Ann: »Reading Strategies for Coping with Information Overload ca. 1550-1700« i *Journal for the History of Ideas*, 64:1/2003, s. 11-28.
- Blair, Ann: *Too much to know. Managing scholarly information before the modern age* (New Haven/London, Yale University Press, 2010).
- Blum, Rudolf: »Vor- und Frühgeschichte der Nationalen Allgemeinbibliographie« i *Archiv für Geschichte des Buchwesens* 2/1959, sp. 233-303.
- Blum, Rudolf: »Bibliographia. Eine wort- und Begriffsgeschichtliche Untersuchung« i *Archiv für Geschichte des Buchwesens* 10/1969, sp. 1017-1246.
- Bruhns, Svend: *Bibliografiens historie i Danmark, 1700- og 1800-tallet* (Aalborg, 2004).
- Bruun, Chr.: »Den danske Litteratur fra Bogtrykkerkunstens Indførelse til 1550« i *Aarsberetninger og Meddelelser fra Det store kongelige Bibliothek 1864-69* (København, 1870), s. 1-8.
- Conrad, Flemming: *Smagen og det nationale. Studier i dansk litteraturhistorieskrivning 1800-1861* (København, 1996).
- Greg, W,W: »What is bibliography?« i *Transactions of the Bibliographical Society*, 1914, s. 39-53.
- Grunert, Frank: »Die Pragmatisierung der Gelehrsamkeit. Zum Gelehrsamkeitskonzept von Christian Thomasius und im Thomasianismus« i Ulrich Johannes Schneider (red.): *Kultur der Kommunikation: die europäische Gelehrtenrepublik im Zeitalter von Leibniz und Lessing* (Wiesbaden, 2005), s. 131-154.

- Grunert, Frank m.fl. (red.): *Historia literaria. Neuordnungen des Wissens im 17. und 18. Jahrhundert* (Berlin, 2007).
- Holberg, Ludvig: *Samlede Skrifter*, v. Carl S. Petersen, bd. 3 (København, 1922).
- Horn, Fr. Winkel Horn: *Peder Syv. En litterærhistorisk Studie* (København, 1878).
- Horstbøll, Henrik: *Menigmands medie. Det folkelige bogtryk i Danmark 1500-1840* (København, 1999).
- Ilsøe, Harald: »Lærde forbindelser mellem Danmark og Sverige ca. 1660-1720. Breve, bøger, besøg« i Erland Kolding Nielsen m.fl. (red.): *Bøger, biblioteker, mennesker. Et nordisk festskrift tilegnet Torben Nielsen* (København, 1988), s. 556-662.
- Ilsøe, Harald: »Peder Resens nordiske bibliotek. Katalog, bibliografi og boghandel i sidste halvdel af 1600-tallet« i *Fund og Forskning* 30/1991, s. 27-49.
- Ilsøe, Harald: *Biblioteker til salg. Om danske bogauktioner og kataloger 1661-1811* (København, 2007).
- Johannes Schefferus och fyra andra utländska lärda i stormaktstidens Sverige*, Centralantikariatet, katalog 56 (Stockholm, 2008).
- Moss, Ann: *Printed commonplace-books and the structuring of Renaissance thought* (Oxford, 1996).
- Nielsen, Marita Akhøj: *Anders Sørensens Vedels filologiske arbejder* (København, 2004).
- Nielsen, Marita Akhøj: »Saa fuldkommet som det hafves kunde – lidt om Moths ordbog fra indsamling til internet« i *Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Årsberetning 2011-2012* (København, 2012), s. 50-61.
- Nielsen, Lauritz: »Om Gotfred af Ghemens Udgifter af Den danske Rimkrønike« i *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* 1/1914, s. 252-262.
- Nielsen, Lauritz: *Danske Privatbiblioteker gennem Tiderne* (København, 1946).
- Norris, Dorothy May: *A History of Cataloguing and Cataloguing Methods 1100-1850* (London, 1939).
- Paulli, R.: »Bidrag til de danske Folkebøgers Historie« i *Danske Folkebøger*, bd. 12 (København, 1936), s. 171-291.
- Petersen, Carl S. og R. Paulli: *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, bd. 1: *Fra Folkevandringstiden indtil Holberg*: (København, 1929).
- Rostgaard, Frederik: *Projet d'une nouvelle méthode pour dresser le catalogue d'une bibliothèque selon les matières avec le plan* (Paris, 1698).
- Rørdam, H.F.: *Klavs Christoffersens Lyskanders Levned* (København 1868).

- Skovgaard-Petersen, Karen: »Biblioteks­faglig vejledning i 1670'erne. Om Thomas Bartholins forelæsninger som universitetsbibliotekar« i John T. Lauridsen og Olaf Olsen (red.): *Umisteligt. Festskrift til Erland Kolding Nielsen* (København, 2007), s. 137-152.
- Sneedorff, J.S.: *Samtlige Skrifter* (København, 1775).
- Sthen, Hans Christensen: *En liden Vandrebog i Hans Christensen Sthens Skrifter*, bd. 1, v. Jens Lyster (København, 1994).
- Taylor, Archer: *Renaissance guides to books* (Berkeley, 1945).

Noter

1. [J.S. Sneedorff] Den patriotiske Tilskuer, nr. 8, 13. februar 1761, cit. efter Sneedorffs *Samtlige Skrifter* (København, 1775), bd. 1, s. 57.
2. Op. cit., s. 61, min fremhævning.
3. Om bibliografiens begrebshistorie, jf. Rudolf Blums afhandling, »Bibliographia. Eine wort- und Begriffsgeschichtliche Untersuchung« i *Archiv für Geschichte des Buchwesens* 10/1969, sp. 1017-1246.
4. Samme dobbelthed aner man i et samtidigt forsøg på at oversætte hovedbet­ydningen af ordet 'Bibliotek'. Således har Matthias Moths følgende forklaring i leksikonafdelingen af sin store utrykte ordbog fra årtierne omkring år 1700: »Er af grekisk, kaldes Bogkammer, Bøgneri, Bibliotheca«, KB: GKS 774, 2°, s. 93. Den sidste forklaring før den latinske reference, 'bøgneri' eller 'bøgeri', kan Moth have haft fra tysk 'Bücherei', som har den dobbelte betydning bibliotek og boghandel.
5. Skitsen fokuserer på det, man herhjemme normalt forstår ved bibliografi, nemlig den såkaldte 'systematiske bibliografi'. Den, som beskæftiger sig med opregningen og klassificeringen af bøger ('enumerativ bibliografi' taler man også om). Heroverfor står den nyere, angelsaksiske 'kritiske bibliografi', som studerer materielle vidnesbyrd om bøgernes historiske produktions­processer ('deskriptiv' og 'analytisk bibliografi' er de centrale underdiscipliner), jf. W.W. Greg, »What is bibliography?« i *Transactions of the Bibliographical Society*, 1914, s. 39-53. Stofmæssigt støtter jeg mig for den almindelige euro­pæiske udviklings vedkommende til Theodore Bestermann, *The beginnings of systematic bibliography* (2. udg., New York, 1968 (1940)), Archer Taylor, *Renaissance guides to books* (Berkeley, 1945) og Rudolf Blum, »Vor- und Frühgeschichte der Nationalen Allgemeinbibliographie« i *Archiv für Geschichte des Buchwesens* 2/1959, s. 233-303.
6. Ann Blair, »Reading Strategies for Coping with Information Overload ca. 1550-1700« i *Journal for the History of Ideas*, 64:1/2003, s. 11.
7. I den forbindelse skal det bemærkes, at lærde i 15-1600-tallet også udgav kataloger over enkelte bogsamlinger, men også disse var da i høj grad kon­ciperet ud fra et brugersynspunkt, jf. om Frederik Rostgaard nedenfor.

8. I sin universalbibliografi introducerede Gessner siden hen et alfabetisk ordningsprincip efter forfatternavn samt i et appendix, de såkaldte *Pandectae* (1548), et emneregister.
9. Påfaldende nok var der ingen tyske nationalbibliografier med i denne store bølge i 1600-tallet. En sådan så først dagens lys med G.C. Hambergers *Das gelehrte Deutschland* (1767-70). Man har forklaret dette med, at behovet i et vist omfang var dækket af messekatologerne fra bogcentrene i Frankfurt og Leipzig, jf. Besterman (1968), s. 38.
10. For de hjemlige forhold trækkes der først og fremmest på Chr. Bruuns oversigt i indledningen til »Den danske Litteratur fra Bogtrykkerkunstens Indførelse til 1550« i *Aarsberetninger og Meddelelser fra Det store kongelige Bibliothek 1864-69* (København, 1870), s. 1-8 og den stofrige skitse i Fr. Winkel Horn, *Peder Syv. En litterærhistorisk Studie* (København, 1878), s. 171-173, som især har værdi ved sin opstøvning og inddragelse af relevant brevmateriale fra Jens Bircherods store dagbog. Desuden inddrages Svend Bruhns *Bibliografens historie i Danmark, 1700- og 1800-tallet* (Aalborg, 2004), særligt s. 48-53 og 73-80. Afhandlingen rummer tilbageblik til den førmoderne bibliografi, som ellers er uden for dens perspektiv. Syv og Terpager er ikke genstand for selvstændig behandling hos Bruhns.
11. Kun afskrifter er bevaret af manuskriptet, som vist nok mestendels er affattet før 1610. Teksten blev gengivet uddragsvis i E.J. v. Westphalens kildesamling *Monumenta* (1740) og siden i sin helhed som tillæg til H.F. Rørdams *Klavs Christoffersens Lyskanders Levned* (København 1868), s. 181-309. Ifølge Lyschandens egen beretning var hans samtidige, biskop Anders Foss i Bergen (d. 1607), i færd med at samle en fortegnelse over forfattere, som omtaler dansk stof, jf. Rørdams indledning, s. 163, en særlig indholdsorienteret variant af nationalbibliografien med andre ord.
12. Brev fra Peder Terpager til Jens Bircherod, indklæbet som appendix efter decemberafsnittet af Bircherods dagbog for 1698, NKS 1986 e 4°.
13. Lauritz Nielsen, »Om Gotfred af Ghemens Udgaver af Den danske Rimkrønike« i *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* 1/1914, s. 260.
14. Jf. udgiverens indledning til *Uddrag af Biskop Jens Bircherods Historisk-Biographiske Dagböger*, v. Chr. Mølbech, (København, 1846), s. xxvi.
15. Som flertalsformen indikerer, var der tale om to og ikke én genudgivelse af Bartholin: Først som selvstændig publikation (Hamborg, 1699), siden parret med svenskeren Johannes Schefferus parallelværk *Svecia litterata*, som var udkommet første gang i 1680, under den allerede nævnte titel *Bibliotheca Septentrionis eruditi* (Leipzig, 1699). *Bibliotheca Danica* nævner ikke Hamborg-udgaven, som optræder i flere udenlandske bibliotekskataloger. Den er beskrevet i en svensk antikvariatskatalog, *Johannes Schefferus och fyra andra utländska lärda i stormaktstidens Sverige*, Centralantikariatet, katalog 56 (Stockholm 2008), nr. 51/sp. 59. I 1716 tryktes en ny udgave af Mollers Bartholin i Haag under titlen *Bibliotheca Danica*.

16. Om *Historia literaria* som (mode)videnskab, genre og diskurs i den tyske lærdomskultur o. 1700, jf. Frank Grunert m.fl. (red.), *Historia literaria. Neuordnung des Wissens im 17. und 18. Jahrhundert* (Berlin, 2007).
17. Om *De libris legendis*, jf. Karen Skovgaard-Petersen, »Biblioteksfaglig vejledning i 1670'erne. Om Thomas Bartholins forelæsninger som universitetsbibliotekar« i John T. Lauridsen og Olaf Olsen (red.): *Umisteligt. Festskrift til Erland Kolding Nielsen* (København, 2007), s. 137-152.
18. For en generel oversigt over private bogsamlinger i 1600-tallet, jf. Lauritz Nielsen, *Danske Privatbiblioteker gennem Tiderne* (København, 1946), s. 55-66.
19. Vilhelm Andersen, *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, bd. 2: *Det attende Aarhundrede* (København, 1934), s. 329.
20. Dorothy May Norris, *A History of Cataloguing and Cataloguing Methods 1100-1850* (London, 1939), s. 178. Norris tager udgangspunkt i en fransk pjecce om biblioteksindretning og -katalogisering, som den unge Rostgaard forfattede på en af sine (biblioteks)rejser til udlandet: *Projet d'une nouvelle méthode pour dresser le catalogue d'une bibliothèque selon les matières avec le plan* (Paris, 1698).
21. Harald Ilsøe har opsummerende om den mest berømte bogsamler, Peder Resen (1625-1688), peget på tre tydelige formål bag samlingens katalogisering, *Petri Johannis Resenii Bibliotheca Regiæ Academiæ Hafniensi donata* (1685), dvs. Peder Hansen Resens bibliotek skænket til Det kongelige Universitet i København: Den skulle være et blivende monument over Resens personlige indsats, et hjælpemiddel for samlingens kommende benyttede (på Universitetsbiblioteket) og endelig en håndbog for alle med interesse for dansk-nordisk litteratur, jf. Harald Ilsøe, »Peder Resens nordiske bibliotek. Katalog, bibliografi og boghandel i sidste halvdel af 1600-tallet« i *Fund og Forskning* 30/1991, s. 29.
22. Jf. de engelske boghandlere Robert Clavell og John Starkeys *Mercurius librarius or, a catalogue of books* (1668-1711).
23. For en introduktion til *Mercurius Librarius Danicus* med særlig vægt på fortegnelsens repræsentativitet set i forhold til den faktisk bogproduktion, jf. Henrik Horstbøll, *Menigmands medie. Det folkelige bogtryk i Danmark 1500-1840* (København, 1999), s. 68-76.
24. KB Additamenta 172 a, 4°. Litteraturen om Terpagers bibliografiske optegnelser er sparsom og kortfattet. Bortset fra et kort tilblivelseshistorisk rids med værdifuld dokumentation i ovenfor anførte Winkel Horns Peder Syv-afhandling (s. 173), er optegnelserne kun nævnt en passant i forbindelse med omtaler af Syvs fortsættelse af projektet.
25. *Ibid.*
26. *Mercurius Librarius Danicus* for 1679 i *Extraordinaires Maanedlige Relationer*, januar 1680, s. 16.
27. *Op. cit.*, s. 15.
28. I den forstand minder arbejdsformen om Jens Bircherods samtidige dagbogsprojekt 1658-1708, hvor hver dags side (18.000 i alt!) er inddelt i rubrik-

- ker: *Res meæ, Res patriæ, Res exteræ*, dvs. mine, fædrelandets og udenlandske sager. I *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, bd. 1 (København, 1929), s. 831 er et dagbogsblad gengivet i faksimile. Det ledsages af R. Paullis tørre bemærkning: »Alene i det rent manuelle Arbejde må man beundre hans exempelløse Flid« (s. 830).
29. Bruhns (2004), s. 45-47.
 30. Norris (1939), s. 170-171.
 31. Ludvig Holberg, *Samlede Skrifter*, v. Carl S. Petersen, bd. 3 (København, 1922), s. 102.
 32. Antikvarboghandel omtales direkte fra midten af det 17. århundrede. Den tidligste, vi kender, gik under navnet »Jerusalems bogfører«, jf. Volmer Rosenkildes opslag i Palle Birkelund m.fl. (red.): *Nordisk Leksikon for Bogvæsen* (København/Oslo/Stockholm, 1951), s. 30. Den første offentlige bogauktion blev afholdt i 1661, jf. Harald Ilsøe, *Biblioteker til salg. Om danske bogauktioner og kataloger 1661-1811* (København, 2007). Ilsøe påpeger, at de mange bogauktioner lagde en dæmper på den antikvariske handel med bøger (s. 33).
 33. Horstbøll (1999), s. 273-296 og 605-607.
 34. KB Rostg. nr. 151, 4°; afskrift (formentlig fra anden halvdel 1700-tallet) i NKS nr. 1216, 4°. P.F. Suhm har gengivet dele af manuskriptet i *Samlinger til den Danske Historie*, I:2 (København, 1780), s. 89-104. Foruden Winkel Horns sammenfatning af tilblivelseshistorie og karakteristiske smagsprøver på indholdet, jf. Horn (1878), s. 174-177 findes korte behandlinger, støttet på selvstudier hos Flemming Conrad om de litteraturhistoriske tilløb hos Syv, jf. *Smagen og det nationale. Studier i dansk litteraturhistoriskrivning 1800-1861* (København, 1996), s. 24 og Marita Akhøj Nielsen om Syvs behandling af A.S. Vedel, jf. *Anders Sørensens Vedels filologiske arbejder* (København, 2004), bd. 1, s. 541-542.
 35. Kun få bøger fra Terpagers fortegnelse går igen hos Syv, et forhold, der imidlertid både kan tale for og imod, at han havde overtaget fortegnelsen og nu komplementerede den, snarere end at begynde på en frisk.
 36. Om Syvs bibliotek, jf. Nielsen (1968), s. 167, og den bevarede auktionskatalog over bogsamlingen, *Catalogus Librorum P. Septimii* (1702). Sidstnævnte er under udgivelse af Karsten Christensen for Det danske Sprog- og Litteraturselskab.
 37. Peder Syv: *Collectanea varia ad rem literariam Danicam pertinentia*, GKS nr. 3016 e, 4°, litra i, s. 1 (s. 83 i den overordnede paginering).
 38. Efter Horn (1878), s. 30. Ansøgningen er bevaret på Rigsarkivet.
 39. Vi ved, at Rostgaard i 1707 arbejdede på værket, men det blev aldrig fuldført, jf. Chr. Bruun, *Frederik Rostgaards Liv og Levnet*, bd. 1 (København, 1870), s. 128.
 40. Akhøj Nielsen (2004), bd. 1, s. 541.
 41. Om Syv og den tidligt moderne skandinavisme o. 1700, jf. Harald Ilsøe, »Lærde forbindelser mellem Danmark og Sverige ca. 1660-1720. Breve, bøger, besøg« i Erland Kolding Nielsen m.fl. (red.): *Bøger, biblioteker, mennesker. Et nordisk festskrift tilegnet Torben Nielsen* (København, 1988), s. 556-662.

42. Winkel Horn (1878), s. 180.
43. Ann Moss, *Printed commonplace-books and the structuring of Renaissance thought* (Oxford, 1996), s. 14.
44. Jf. fx §§ 64 og 84.
45. Om Syv i folkebogsforskningen, jf. R. Paulli, »Bidrag til de danske Folkebøgers Historie« i *Danske Folkebøger*, bd. 12 (København, 1936), s. 273-275.
46. Jf. Marita Akhøj Nielsens introduktion til ordbogen »Saa fuldkommet som det hafves kunde – lidt om Moths ordbog fra indsamling til internet« i *Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Årsberetning 2011-2012* (København, 2012), s. 50-61.
47. Taylor (1945), s. 64.
48. Martials Epigrammer, 6. bog, nr. 61, l. 10. Om epigrammet hos Helvad og Sthen, jf. kommentaren til *En liden Vandrebog i Hans Christensen Sthens Skrifter*, bd. 1, v. Jens Lyster (København, 1994), s. 320.
49. Bruun (1870), s. 132.
50. Paulli (1929), s. 779.
51. Frank Grunert, »Die Pragmatisierung der Gelehrsamkeit. Zum Gelehrsamkeitskonzept von Christian Thomasius und im Thomasianismus« i Ulrich Johannes Schneider (red.), *Kultur der Kommunikation: die europäische Gelehrtenrepublik im Zeitalter von Leibniz und Lessing* (Wiesbaden, 2005), s. 131-154.
52. Jf. fx Manfred Beentz og Herbert Jaumann (red.), *Thomasius im literarischen Feld Neue Beiträge zur Erforschung seines Werkes im historischen Kontext* (Tübingen, 2003).